

phie primæ. Quicquid autem circa hoc dicitur, manifestum est, quod ex hoc nullam angustiam Catholici patiuntur, qui ponunt mundum incepisse.

Pater autem falsum esse quod dicunt, hoc fuisse principium apud omnes philosophantes & Arabes. & Peripateticos, quod intellectus non multiplicaretur numeraliter, licet apud Latinos non. Algazel enim Latinus non fuit, sed Arabs; Avicenna etiam, qui Arabs fuit, in suo Libro de anima sic dicit: „Prudentia, & scilicet, & opinio, & alia his similia, non sunt nisi in essentia anime. Ergo anima non est una, sed sunt multe numero, & ejus species una est. Et ut Græcos non omitamus, ponenda sunt circa hoc verba Themistii in commento de Anima (Lib. III. cap. xxxi. i. juxta edit. Barb.) Cum enim quaesisset de intellectu agente, utrum sit unus, aut plures, subjungit solvens: (1) „Aut primus illustrans est unus, illustrati & illustrantes sunt plures. Sol quidem unus est: lumen autem dices partiri aliquo modo adversus. Propter hoc enim non Solem posuit in comparationem, scilicet Aristoteles, sed lumen; Plato autem Solem. Ergo patet per verba Themistii, quod nec intellectus agens, de quo Aristoteles loquitur, est unus, qui est illustrans; nec etiam possibilis, qui est illustratus, sed verum esse quod principium illustrationis est unum, scilicet aliqua substantia separata, vel Deus secundum Catholicos, vel intelligentia ultima secundum Avicennam. Unitatem autem hujus principii separati, probat Themistius per hoc quod docens, & addiscens idem intelligit: quod non esset, nisi esset idem principium illustrans. Sed verum est quod postea dicit, quosdam dubitasse de intellectu possibili, utrum sit unus. Nec circa hoc plus loquitur, quia non erat intentio ejus tangere diversas opiniones Philosophorum, sed exponere sententias Aristotelis, Platonis, & Theophrasti: unde in fine concludit: „Quod dixi pronuntiare quidem de eo quod dicit Philosophus, singularis est studii, & sollicitudinis. Quod autem maxime aliquis utique ex verbis que collegimus, accipiat de his sententiam Aristotelis, & Theophrasti, magis autem ipsius Platonis, hoc promptum est propalare. Ceterum quaerere quid quisque de anima senserit, & loci, & curæ alterius est. At quemam fuerit opinio Aristotelis, quæ Theophrasti, & quæ etiam Platonis, facile arbitror colligi posse ex verbis his que supra de Libris eorum pronuntiamus, prætextumque. Ergo patet quod Aristoteles, & Theophrastus, & ipse Plato non habuerint pro principio, quod intellectus possibilis sit unus.

(1) Al. ex citata translatione: „An primum quidem intellectum illuminantem credi unum oportet, illuminatos vero, & subinde illuminantes multos? Quemadmodum quantum Sol est unus, tamen lux que de Sole prodit, & mittitur, quasi abjungitur ab eo, & divellitur, atque ita in multos obrutus disrabitur distribuitur. Quamobrem Aristoteles intellectum non Soli, sed lumini comparavit, Plato autem Soli.

in omnibus. Patet etiam quod Averroes perverse refert sententiam Themistii, & Theophrasti de intellectu possibili, & agente; unde merito supra diximus, eum Philosophiam Peripateticam perversotem. Unde mirum est quomodo aliqui solum commentum Averrois, videntes, pronuntiare præsumunt, quod ipse dicit, hoc sensisse enim Philosophos Græcos, & Arabes, præter Latinos. Est etiam majori admiratione, vel etiam indignatione dignum, quod aliquis Christianum se profitemens tunc intervererit de Christiana fide loqui præsumperit: sicut cum dicit, quod Latini principis eorum hoc non recipiunt, scilicet quod sit unus intellectus tantum, quia forte lex eorum est in contrarium. Ubi duo sunt mala: primo quia dubitat an hoc sit contra fidem; secundo quia alienum se innuit ab hac lege. Et quod postmodum dicit: Hac est ratio per quam Catholici videntur habere hanc positionem: ubi sententiam fidei positionem nominat. Nec minoris præsumptionis est quod postmodum assereret, Deum facere non posse quod sint nulli intellectus, quia implicat contradictionem. Adhuc autem gravius est, quod postmodum dicit. Per rationem concludo de necessitate, quod intellectus est unus numerus, firmiter tamen teneo oppositum per fidem. Ergo sentit quod fides sit de aliquibus quorum contraria de necessitate concludi possunt. Cum autem de necessitate concludi non possit nisi verum necessarium, cujus oppositum est falsum, & impossibile; sequitur secundum ejus dictum, quod fides sit de falso, & impossibile; quod etiam Deus facere non potest. Quod fidelium aures ferre non possunt. Non ceteri etiam magna temeritate quod de his que ad Philosophiam non pertinent, sed sunt præter fidei, disputare præsumit, sicut quod anima patiatur ab igne inferni, & dicere, sententias Doctorem de hoc esse reprobandas. Pari ergo ratione posset disputare de Trinitate, de incarnatione, & aliis hujusmodi, de quibus non nisi balbutiens loqueretur.

Hæc igitur sunt que in destructionem prædicit erroris conscripsimus, non per documenta fidei, sed per ipsorum Philosophorum rationes, & dicta. Si quis autem gloriabundus de falsi nominis scientia velit contra hæc que scripsimus, aliquid dicere, non loquatur in angulis, nec coram pueris, qui nesciunt de causis arduis judicare; sed contra hoc scriptum scribat, si audeat: & inveniet non solum me, qui aliorum sum minimus, sed multos alios, qui veritates sunt coltores, per quos ejus errori resisterit, vel ignorantie consuluerit.

DIVI THOMÆ

AQUINATIS,

DE DIFFERENTIA DIVINI VERBI

ET HUMANI.

OPUSCULUM X*

* Al. XIII.

Ad intellectum hujus nominis quod dicitur verbum, sciendum est secundum Philosophum, quod ea que sunt in voce, sunt signa earum que sunt in anima passionum. Consuetum autem est in Scripturis quod res significantur sortiantur vocabula signorum, & e contrario, sicut illud: Petra autem erat Christus. De necessitate ergo sequitur quod illud intrinsecum anime nostre, quod significatur voce exteriori cum verbo nostro, verbum vocetur. Utrum autem prius conveniat nomen verbi rei exteriori voce prolata, vel ipsi conceptui anime interiori, nihil refert ad præsens. Planum tamen est quod illud quod significatur interius in anima existens, prius est quam ipsum verbum voce prolatum, utpote causa ejus existens. Si vero volumus scire quid est interius verbum in anima nostra, videamus quid significet verbum quod exteriori voce profertur.

In intellectu autem tria sunt; scilicet ipsa potentia intellectus; species rei intellectæ, quæ est forma ejus, se habens ad ipsum intellectum sicut species coloris ad pupillam, & intelligere, quod est operatio intellectus. Nullum vero istorum significatur verbo exteriori voce prolato: nam hoc nomen lapis non significat substantiam intellectus, quia hoc non intendit dicere nominans; nec significat speciem, quia intellectus intelligit, cum nec sit hæc intentio nominantis; nec etiam significat ipsum intelligere, cum intelligere non sit actio progrediens ab intelligente, sed in ipso manens. Verbum autem interius conceptum per modum egredientis se habet, quod testatur verbum exteriori vocale, quod est ejus signum: illud enim egreditur a dicente vocaliter ad extra. Illud ergo proprie dicitur verbum interius, quod intelligens intelligendo format. Intellectus autem duo format secundum duas ejus operationes: nam secundum operationem suam, quæ dicitur invisibilis intelligentia, format definitionem; secundum vero operationem qua componit & dividit, format enuntiationem; vel aliquid tale: & ideo illud sic formatum, & expressum per operationem intellectus vel diffinitivam, vel enuntiativam, exteriori verbo significat. Unde dicit Philosophus IV. Metaphysicæ: Ratio quam significat nomen, est diffinitio. Itud ergo sic formatum, & expressum in anima dicitur verbum interius; & ideo comparatur ad intellectum non sicut quo intellectus intelligit, sed sicut in quo intelligit: quia in isto sic expresso, & formato videt naturam rei intellectæ. Ex his ergo duo possunt de verbo accipere, scilicet quod verbum est semper aliquid procedens ab intellectu, & in intellectu existens; & quod verbum est ratio, & similitudo rei intellectæ. Et si quidem eadem

res sit intelligens, & intellecta; tunc verbum est ratio, & similitudo intellectus a quo procedit. Si autem aliud sit intellectus, & intellectum; tunc verbum non est ratio intelligentis, sed rei intellectæ; sicut conceptio quam habet aliquis de lapide est similitudo lapidis tantum. Sed quando intellectus intelligit se, tunc tale verbum est ratio, & similitudo intellectus. Et ideo Augustinus ponit similitudinem Trinitatis in anima, secundum quod mens intelligit se ipsam, non autem secundum quod intelligit se ipsam, non autem secundum quod intelligit alia.

Pater ergo quod in qualibet re intellectuali, cui competit intelligere, necesse est ponere verbum: de ratione enim intelligendi est quod intellectus intelligendo aliquid format: talis autem formatio dicitur verbum. Natura vero intellectualis est natura humana, angelica, & divina. Et ideo est verbum humanum: unde in Psal. xlii. 1. Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus etc. Est & verbum Angeli Zachar. 1. Dixit Angelus etc. Est verbum divinum: Genes. Dixit Deus etc. de quo Joan. 1. 1. In principio erat verbum etc. constat quod non dixit hoc de verbo humano, nec angelico, quia utriusque istorum factum est, cum verbum non præcedat dicentem; hoc autem verbum, de quo Joannes loquitur, non est factum, sed omnia per ipsum facta sunt. Oportet ergo hoc de verbo divino intelligi.

Et sciendum est, quod verbum Dei, de quo loquitur Joannes, tres habet differentias ad verbum nostrum. Prima est secundum Augustinum, quia verbum nostrum est prius formabile quam formatum: nam cum volo concipere rationem lapidis, oportet quod ad ipsum verbum ratiocinandum perveniam; & sic est in omnibus aliis que a nobis intelliguntur; nisi forte in primis principis, quæ cum sint naturaliter nota, absque discursu rationis statim intelliguntur, seu cognoscuntur. Quamvis ergo intellectus ratiocinando discernit, hæc ille que præcursu, necdum formatio perfecta est, nisi quando ipsam rationem rei perfecte conceperit; & tunc primo habet rationem verbi; & inde est quod in anima nostra est eorum cognitio, per quam significatur ipse discursus inquisitionis; & verbum quod est jam formatum per perfectam contemplationem veritatis: ideo perfecta contemplatio veritatis dicitur verbum. Sic ergo verbum nostrum prius est in potentia quam in actu; sed verbum divinum semper est in actu; & ideo nomen cogitationis verbo Dei proprie non convenit. Dicit enim Augustinus III. de Trinitate: Ita dicitur illud verbum Dei, ut cogitando non dicitur, ne quid quasi volubile in Deo credatur. Et illud quod Anselmus dicit, quod dicere summo Patri, nihil aliud est quam

cogitando intueri, improprie dictum est. Secunda differentia est verbi nostri ad divinum, quia nostrum est imperfectum, sed verbum Dei est perfectissimum: quia nos non possumus omnia quae sunt in anima nostra, uno verbo exprimere, & ideo oportet quod sint plura verba imperfecta, per quae divisim exprimamus omnia quae in scientia nostra sunt; in Deo autem non est sic. Cum enim ipse intelligat & se ipsum, & quidquid intelligit, per essentiam suam, uno actu unicum verbum divinum expressivum est totius quod in Deo est non solum Patris, sed etiam creaturarum, aliter esset imperfectum. Unde dicit Augustinus: *Si aliquid minus esset in verbo quam in scientia continetur dicentis, esset verbum imperfectum.* Sed constat quod divinum verbum est perfectissimum. Ergo est tantum unum: unde Job xxxiii. 14. *Semel loquitur Deus.* Tertia differentia est, quod verbum nostrum non est ejusdem naturae nobiscum; sed verbum divinum est ejusdem naturae cum Deo, & subsistens in natura divina. Nam ratio intellectiva quam intellectus noster de aliqua re format, habet esse in anima intelligibili tantum; intelligere autem animae non est idem cum esse naturali animae, quia anima non est sua operatio: & ideo verbum quod format intel-

lectus noster, non est de essentia animae, sed est accedens ei. In Deo autem idem est intelligere, & esse; & ideo verbum quod format intellectus divinus, non est aliquid accedens, sed pertinet ad naturam ejus: unde oportet quod sit subsistens, quia quidquid est in natura Dei, est Deus. Unde dicit Damascenus, quod *Dei verbum subsistens est, & in hypostasi ens, reliqua vero verba, nostra scilicet, virtutes sunt animae.*

Ex praemissis ergo tenendum est quod proprie loquendo verbum semper dicitur personaliter in divinis, cum non importet nisi quid expressum ab intelligente. Patet etiam quod verbum in divinis est similitudo ejus à quo procedit, & quod est coeternum ei à quo procedit, cum non fuerit prius formabile quam formatum, sed semper in actu; & quod sit aequale Patri, cum sit perfectum, & totius esse Patris expressivum: & quod sit coessentialis, & consubstantialis Patri, cum sit subsistens in natura ejus. Patet etiam quod cum in qualibet natura id quod procedit habens similitudinem, & naturam ejus à quo procedit, vocetur filius; & hoc fit in verbo, quod in Deo dicatur Filius, & productio ejus dicitur generatio.

DIVI THOMAE AQUINATIS, DE NATURA VERBI INTELLECTUS.

OPUSCULUM XI.*

* AL. XIV.

Quoniam circa naturam verbi intellectus, sine quo imago Trinitatis non invenitur in homine expressa, multiplex difficultas, & prolixitas nimia animum involvit; ideo summam ejus naturam tradere intendimus, insuper & difficultates ipsam tangentes simul manifestare.

Sciendum est igitur primo, quod verbum cum re dicta per verbum convenientiam habet majorem in natura sua quam cum dicente, licet in dicente sit ut in subiecto. Unumquodque enim ab illo naturam sortitur à quo speciem accipit, & nomen sortitur, cum species sit tota natura rei. Verbum autem speciem accipit à re dicta, & non à dicente, nisi forte quando dicit se; sicut verbum lapidis differt specie à verbo asini; verbum etiam dictum à diversis de eadem re, idem specie est. Et hujus ratio est, quia effectus quilibet magis convenit cum principio quod agens agit, quam cum agente, cui solum assimilatur ratione ipsius principii: hoc enim est quod communicatur effectui per actionem agentis. Similitudo autem rei dictae est principium quo verbum (1) rei efficitur, quae etiam in verbo reperitur à dicente sibi communicata: & ideo ipsum verbum quandoque dicitur similitudo rei, quandoque vero verbum rei, ubicumque illa similitudo exprimitur, sive in parte

(1) Al. Dei.

imaginativa, sicut phantasia Carraginis est verbum Carraginis, secundum Augustinum, sive in intellectu nostro, ubi perfecta ratio verbi invenitur, quod ad imaginem pertinet. In verbis enim quae in imaginativa fiunt, non est ratio verbi expressa. Aliud namque est in ea unde similitudo exprimitur, & aliud in quo terminatur. Exprimitur enim à sensu, & terminatur in ipsa phantasia, cum phantasia sit motus factus à sensu secundum actum, secundum Philosophum in III. de Anima. Sed supra intellectum nihil est in quo ab ipso aliquid exprimitur; & ideo non est aliud quod exprimit ab eo in quo exprimitur; sicut nec in Deo aliud est Pater exprimens, & aliud in quo recipitur expressum. Sed adhuc in intellectu nostro est defectus, quia aliud est quod exprimit, aliud ipsum verbum expressum, quod in Deo non invenitur; & ideo verbum Dei est Deus, intellectus autem noster verbum suum non est, neque etiam est suum dicere, quod est proxima causa verbi. Nascitur enim verbum nostrum ex notitia alicujus habitus apud memoriam nostram, quae nihil aliud est in hoc loco quam ipsa receptibilitas animae nostrae, in qua etiam tenet se, secundum Augustinum, etiam cum se non discernit, sed alia quae ab extra acquirit. Primus ergo processus in cognitione verbi est cum intellectus accipit à me-

moria quod ab ea sibi offertur, non eam spolians quasi in ea nihil relinquens, sed similitudinem habiti in se assumens; & hoc est simile illi quod in memoria habetur; & ideo vocatur aliquando illud quod ab intellectu accipitur, verbum memoriae; sed adhuc non habet perfectam rationem verbi, haberet tamen, nisi intellectus solum reciperet à memoria exprimente. Sed cum memoria non habeat actum aliquem, sed loco actus solum tenet libere quasi parata capienti à se; intellectus vero in lumine suo capit ea, (2) adhuc perfectam rationem verbi non habet; in divinis vero Pater, cui responderet memoria in ratione ordinis, complete generat, quia Pater id quod habet, non solum tenet in memoria apud nos, sed quia est suppositum completum ejus agere, ideo generat Filium. Non enim in generatione ista praesupponitur aliquid quasi à Patre accipiens, & aliud quasi acceptum: sic apud nos intellectus accipit à memoria, & praesupponitur generationi; ibi vero Filius generatur à Patre, sicut si totus intellectus noster esset à nostra memoria, & non similitudo ista, vel illa. Cum ergo intellectus informatus specie naturae sit agere; terminus autem cujuslibet actionis est ejus objectum; objectum autem suum est quiddam aliqua, cujus specie informatur, quae non est principium operationis, vel actionis nisi ex propria ratione illius cujus est species; objectum autem non adest ipsi animae illa specie informata, cum objectum sit extra in sua natura: actio autem animae non est ab extra, quia intelligere est motus ad animam, tum ex natura speciei, quae in talem quidditatem ducit, tum ex natura intellectus, cujus actio non est ad extra: prima autem actio ejus per speciem est formatio sui objecti, quod formato intelligit, simul tamen tempore ipse format, & formatum est, & simul intelligit, quia ista non sunt motus de potentia ad actum, quia jam factus est intellectus in actu per speciem, sed processus perfectus de actu in actum, ubi non requiritur aliqua species motus. Et quia, ut dictum est, huiusmodi objectum in ipsa anima formatur, & non extra, ideo erit in anima ut in subiecto, est enim similitudo rei extra. Quod autem est in anima ut in subiecto, efficitur in ea ut habitus. De perfecta autem ratione habitus est, quando actui conjungitur. In hoc enim natura perficitur per lumen naturale intellectus, involvens speciem intelligibilem in quo, & sub quo intelligitur. Idem enim lumen quod intellectus possibilis recipit cum specie ab agente, per actionem intellectus informati tali specie diffunditur, cum objectum formatur, & manet cum objecto formato; & hoc habet plenam rationem verbi, cum in eo quidditas rei intelligatur. Sicut in principio actionis intellectus, & species non sunt, sed unum est ipse intellectus, & species illustrata; ita tamen in fine relinquuntur, similitudo scilicet perfecta, genita, & expressa ab intellectu; & hoc totum expressum est verbum, & est totum rei dictae expressivum, & totum in quo res exprimitur, & hoc intellectum principale, quia res non intelligitur nisi in eo. Est enim tanquam speculum, in quo res cernitur, sed non excedens id quod in eo cernitur. Efficitur enim opere naturae ut in eo aliquid cernatur: natura autem non agit aliquid superflue, & ideo non excedit speculum hoc, id est id quod in eo videtur. Verbum igitur cordis est ultimum quod potest intellectus in se operari. Ad ipsum enim in quo quidditas rei recipitur, immo quia ipsa est quidditas similitudo, terminatur intelligere. Sic enim

(1) Al. & adhuc.

habet rationem objecti intellectus. Ut vero est per intellectum expressum, ei conjungitur dicere; & sic ipsum idem verbum est effectus actus intellectus, qui est formativus objecti, & ipsius dicere. Sed in hoc reperitur differentia quadam: quod enim intelligitur, potest esse in intellectu, & manere in intellectu non intellectum actu; quod autem dicitur potest esse dictum, sed non potest manere dictum, nisi cum actu dicitur: unde in intellectu potest manere species objecti in habitu. Illud enim dico formatum est, sed manet id in quo formatum est sine lumine, in quo actu aliquid intelligitur. Inde est quod verbum non est sine intelligere in actu, licet ipsum intellectum nudum in habitu manere possit. Habitus hic dicitur non ipsa potentia memorativa tantum, quae praecedit intellectum, immo ipse intellectus est naturae retinere suum objectum, propter tamen naturam memoriae, quae prior est. Unumquodque enim prius salvatur in suo posteriori; & ideo ipsa perfectio objecti habetur in ipso habitu intellectus, ut dictum est; & ibi posita est perfectio verbi superius. Ex his manifestum est qualiter apud nos deficit à representatione Filii in divinis, quia scilicet ipsa intelligentia nostra non esteducta de memoria nostra, à qua tamen principium, & rationem agendi habet: quae si esset de memoria totalitereducta, ipsa esset verbum memoriae suae: unde non diceret se, nec exprimeret nisi dictatum, & expressum à memoria sua: quia aliter falso diceret, & exprimeret se: sicut verbum in divinis non dicit se gignendo, & exprinendo, sed dicit se genitum, & expressum. Rursum manifestum est quare verbum proprie dicitur personaliter tantum. Verbum enim nostrum semper est in continuo fieri, quia perfectum esse suum est in fieri; sed hoc non est imperfectum, quasi totum simul non exiens, sicut est de illis quae sunt in fieri, quae etiam semper sunt imperfecta; immo verbum in principio sui est perfectum, quia conceptio perfecte formata est, nihilominus esse ejus perfectum servatur eodem modo quo gignatur. Non enim transit formatio verbi ipsa formatio, sed cum actu intelligitur, continue formatur verbum, quia semper est ut in fieri, & ut in egrediendo ab aliquo, scilicet à dicente; & hoc cum personarum processionibus convenit. Intelligere vero, quae in quiete accipitur, & essentialis est in divinis dicere vero, sicut & verbum, personaliter dicitur.

Nunc restat videre, utrum verbum gignatur per reflexionem actus intellectus, vel per actum rectum. Ad quod evidentiam considerandum est, quod verbum quod est expressivum rei quae intelligitur, non est reflexum; nec actio qua formatur verbum, quod est expressivum quidditatis rei, quae concipitur, non est reflexa; alioquin omne intelligere esset reflexum, quia semper cum actu intelligitur aliquid, verbum formatur. Unde manifestum est quod intellectus infra se ipsum actionem rectam exercere potest, & haec semper est actio sua propria, quae terminatur ad objectum factum in se, & à se. Unum enim constituitur ex intellectu, & specie, quae est principium actionis suae, & hujus est agere: unde species haec est prima qua agitur, non autem ad quam; non enim intellectus noster inspicit hanc speciem tanquam exemplar sibi simile, aliquid facit quasi verbum ejus. Sic enim non fieret unum ex intellectu & specie, cum intellectus non intelligat nisi factus unum aliquid cum specie, sed ipsa specie informatas agit tanquam aliquo sui, ipsam tamen non excedens.

Species autem sic accepta semper ducit in obiectum primum. Unde manifestum est quod ipsum verbum intellectus perficitur per actum rectum; tamen quia non mittit ad aliquid aliud conceptiones suas, sicut facit sensus, hinc est quod potest super actus suos reflecti cum vult, quod non potest sensus: non enim utitur medio corpore, cuius non est percipere quod in eo fit. Sed cum sit unum agens, cum quo & species ipsa efficitur unum spiritualiter in participando vitam ejus, percipit actum suum, cum vult complete, quod non potest sensus: non enim indiget anima, ad hoc quod a se intelligatur, specie illa, sed ad hoc ut intelligat: de se namque habet ut intelligatur, sed non quod intelligat. Intelligit enim se sicut alia, secundum Philosophum: hoc autem est per speciem, quia alia sic intelliguntur. Sensus autem indiget organo ad hoc ut agat, organum autem non redit supra se, unde non est reflexio in sensu.

Considerandum tamen est, quod generatio verbi videtur propinquissima cognitioni reflexe: unde multi putaverunt eam reflexam. Cum enim anima informata specie format verbum in se, non format ipsum in alio quo sui, non informata specie, quasi aliquid sui extendat a se non informatum specie prima, ut in eo verbum primum formatur, & ipsum esset informatum verbo in eo formato: sic enim videretur extendi quasi in rectum, & sic per actum rectum formareretur verbum; sed in se specie prima formata, eo quod formata est actu gignitur verbum, & non in alio quo sui nudo: unde videtur hæc cognitio simillima reflexe.

Sed sciendum est, quod cum reflexio fiat redeundo super idem; hic autem non fit reditio super speciem, nec super intellectum formatum specie, quia non percipiuntur quando verbum formatur; gignitur verbi non est reflexa. Non enim generatur verbum ipsum per actum intellectus, nec ejus similitudo, nec etiam similitudo illius speciei, quia intellectus informatur quasi verbum esset ejus expressivum, sed similitudo rei. Illius enim similitudo generatur quod in sua similitudine cognoscitur. Est tamen ipsum verbum similitudo illius speciei tamquam ejus quod factum est sibi similitimum. Similitudo vero rei est ut ad quod formatur, & tamquam ad ejus exemplar. Nec propter hoc oportet ipsum formatem prius rem intrinseci, & post ad eam verbum, seu imaginem ipsam in se formare: quia habere speciem rei apud se, est sibi loco aspectus exemplaris. Artifices namque intuentes sua exemplaria, nihil aliud acquirunt nisi ipsas species exemplarum. Hæc autem species quam habet intellectus, advenit sibi à re quam ipse non est intuitus, sed sensus. Et quia est similitudo, est principium generationis hujus rei: unde in intellectu potest esse generatio per rectum, cum nihil ejus generatur. Directe igitur à specie ipsa intrinseci in ipsum verbum, cum non percipitur ejus subiectum, sed res cuius est illa similitudo. Huic etiam similitudini tanto intimius est verbum, quanto perfectius gentium est. Ideo verbum intelligentis intimum est principio intellectus, ex quo & specie fit unum; nec tamen informatur subiectum simul diversis accidentibus ejusdem speciei, quia impossibile est eandem superficiem simul duabus albedinibus informari: hoc enim est impossibile, quando utrumque accidens est in ratione ejus quo aliquid fieri habet. Verbum autem est in quo aliquid intelligitur, sicut lux est in qua percipitur cognitio, sicut species coloris in visu exteriori; & forte simillius si lux ex specie co-

(1) Al. accidit.

loris generatur, sicut ibi fit verbum, ex specie: exteriora enim deficient à representatione interiorum. Et propter hoc licet utrumque sit accidens, species scilicet, & verbum ex specie gignitur, quia utrumque est in anima ut in subiecto; verbum tamen magis transit in similitudinem substantiæ quam species ipsa. Quia enim intellectus nititur in quidditatem rei venire, ideo in specie prædicta est virtus quidditatis substantiæ spiritualiter, per quam quidditas spiritualiter recte formatur, sicut in calore est virtus formæ ignis per quam attingitur in generatione ad formam substantialem ignis, quod accidens per se non attingeret: unde verbum quod est ultimum quod potest fieri intra per speciem, magis (1) accedit ad ipsam rem representandam, quam nuda species rei. Quia igitur res intelligibilis eo ipso intelligitur quo intellectus formatur sua specie acta, prius natura est informati quam intelligere, sed non tempore: ideo videtur verbum, quod sequitur speciem rei, similiter sequi intelligere ejus. Hoc autem non esset, si per speciem rei tenderet intellectus in ipsam rem ut in se, sicut visus videt colorem extra se existentem, & tunc formatur verbum in se, re prius intellecta. Sed quia intellectus accipiens speciem à re per sensum, non ducitur per ipsam in rem ut est in sui natura, sed ut in se est, quia ipse facit in se obiectum quod est in eo intellectum; obiectum autem naturaliter prius est actione potentie circa obiectum: ideo verbum quod est intra ipsum intellectum, prius est ipso intelligere ad ipsum terminatum. Aliud enim est hoc à quo accipitur species, scilicet res ipsa, & aliud ad quod terminatur actio intellectus, scilicet similitudo rei formata ab intellectu.

Ex dictis manifestum est quomodo attenditur prioritas unius eorum ad alterum. Prius enim naturali est intellectus informatus specie, quæ est principium sufficiens intelligendi, quam gignatur verbum: & ideo intelligere in radice prius est verbo, & verbum est terminus actionis intellectus. Sed quia obiectum non habetur nisi in verbo, ut dictum est; obiectum autem prius est quam quælibet actio ad eum terminata; ideo verbum prius est quam intelligere. Et hoc totum ideo contingit, quia non terminatur actio intellectus ad rem extra, à qua acquiritur speciem ut in se est. Si enim species nata esset dulcere intellectum ad rem ut in se est, ut species coloris ducit in colorem, omnibus modis præcederet intelligere verbum. Unde manifestum est quod verbum non est quod sequitur intellectum immediate post rationem intellectus: sic enim simpliciter præcederet verbum actum intellectus, qui est intelligere: sed verbum sequitur immediate intellectum in actu per speciem, à qua præcedit verbum ut actus ex actu, & non ut actus ex potentia: unde verbum posterius est actu intelligendi à parte intellectus; & sic verbum sequitur ad intelligere non in se, sed in sua radice, ut dictum est. Si vero intellectus à verbo acciperet speciem priusquam intelligeret ipsum verbum, & rem ipso verbo, impossibile foret per illud intelligere, vel verbum formare per ejus principium, sicut impossibile est intellectum facere rem extra, à qua speciem trahit. Ex dictis facile est scire quare intellectus non dicit se, quando format verbum secundum rem.

Anima enim quasi transformata est in rem per speciem, qua agit quidquid agit; unde cum ea informatus est actu, verbum producit, in quo rem illam dicit cuius speciem habet, & non se. Cum vero nititur se apprehendere, quia non est cognoscibilis, nisi

sicut

sicut alia per speciem aliorum; quia non indiget specie ut intelligat (hoc enim potest de se) non habet in se, ut intelligens est, speciem qua formetur verbum sui, sed accipit a se intelligibilem speciem non sui, sed rei, qua necessario informatur ut intelligatur, ut dictum est. Cum igitur illa specie informatur, statim se intelligit; & hoc est per reflexionem, quia hæc species prius accepta à re, quam à se informat, est intelligibilis. Nec oportet prius formare verbum quam intelligere, sed cum intellexerit, format verbum sui; & ideo intelligere non tempore, sed natura præcedere necesse est, cum se ipsum intelligit: non enim cum se intelligit, facit totum obiectum, sed aliquid circa ipsum: induit enim se, & hoc est verbum sui, cum se intelligit: non enim est aliud à quo accipitur species, ab eo ad quod terminatur, sed ideo. Sed quia ista est species rei, & non genita de essentia nuda, formatur verbum de anima per speciem rei non est purum verbum anime, sed rei dictæ. Si vero nudatum ab omni re, se apprehenderet, & similia sui in se gigneret; hoc ejus verbum esset purum, nihil extraneum habens admixtum. Ta-

le est verbum Dei, quod idem est in natura cum Patre dicente ipsum verbum. Verbum tamen anime tali modo se dicentis foret accidens, & pro tanto diversa naturæ foret ab anima, cum accidens sui foret, & à se, & de se factum: ipsa enim substantiam facere non potest. Deus autem nihil diversitatis in sua natura habet, ideo verbum suum Deus, virtus, & substantia vera est. Deus autem quia omnia unico intuitu videt, uno verbo omnia dicit; non vero multa verba habemus propter impotentiam intellectus nostri in intelligendo: & horum quædam oriuntur ex aliis, sicut verbum conclusionis ex principiis; quædam vero non, sicut in rebus que non habent connexionem ad invicem, ut patet de lapide, & ligno; quædam statim offeruntur intelligenti, quædam etiam cum majori, quædam (1) cum breviori discursu. Ideo verba nostra quædam plus, quædam minus habent de cognitione, & quædam citius, & quædam tardius formantur, sicut scire quantumdam conclusionem tardius, & difficilius, quantumdam vero facilius, & citius acquiritur. Ex hæc de verbo dicta sufficiant.

DIVI THOMÆ AQUINATIS,

TRACTATUS DE SORTIBUS

AD DOMINUM

JACOBUM DE BURGO.

OPUSCULUM XII.

* Al. XXV.

Postulavit à me vestra dilectio ut quid de sortibus sciendum sit, vobis conscriberem. Non est autem fas ut preces quas fiducialiter charitas porrigit, apud amicum repulsam pariantur. Unde petitioni vestre satisfacere cupiens, intermissis paulisper occupationum mearum studiis, solemnium vacationum temporibus, quid mihi de sortibus vacatur, scribendum curavi. De quibus considerare oportet, in quibus locum sors habeat, quis sit sortium finis, quis modus, quæ eorum virtus, & utrum eis liceat uti secundum christianam religionis doctrinam.

CAPUT I.

In quibus rebus fiat inquisitio per sortes. Primo igitur considerandum est, quod rerum quedam sunt ex necessitate, & semper, sicut Deum esse, duo & tria esse, quæque, Solem oriri, & alia hujusmodi, quæ vel semper sunt, vel semper eodem modo eventunt. In his autem sors locum non

habet. Derisibilis enim videtur, si quis sortibus explorandum aliquid esse æstimaret circa esse divinum, vel circa numeros, vel circa motus Solis, & stellarum. Alia vero sunt quæ naturaliter quidem contingunt, & ut frequentius eodem modo eventunt, quandoque tamen, sed rarius, aliter contingunt, sicut fæsa tatem esse siccam, hiemem vero pluviosam. Contingit tamen interdum, sed rarius, evenire contrarium ex eo quod solitus naturæ cursus ex aliquibus causis impeditur. In neutris autem prædictarum rerum sciendum se consideratis locum sors habet. Sed si res secundo dicitur considerantur secundum quod cursus earum attingit aliquoties usum humane vite, sic ab aliquibus sorte inquiri potest, ut an fluvius inundet, & domum, & agrum occupet, an pluvia ariditate abundet. Sed an pluvia, vel fluvius inundet in locis desertis, in quibus hæc ad usum humane vite non pertinent, nullus sors inquirere studeat. Ex quo patet quod sors proprie in rebus humanis locum habet. Sed quia ad unumquemque hominum pertinet sollicitari de his que pertinent ad usum propriæ vite, &

(1) Al. cum divini.